

UDC 811.163.41'373
UDC 811.163.2'373
UDC 811.163.3'373
https://doi.org/10.18485/ms_zmsfil.2025.68.2.7
ORCID 0009-0001-3265-9470
ORCID 0000-0003-1377-2846
ORCID 0000-0003-3984-4801
Изворни научни рад

Жарко Бошњаковић
Гордана Штасни
Јелена Капустина

ЛЕКСЕМА *АМБИС* У СРПСКОМ, МАКЕДОНСКОМ И БУГАРСКОМ ЈЕЗИКУ*

У раду се најпре представља етимологија лексеме *амбис* (< гр. *ἄβυσσος*, *ов f.*) и начин на који је она из грчког ушла у јужнословенске језике – српски, македонски и бугарски, уз утврђивање свих видова адаптације (фонетске, морфолошке, семантичке). Интегрисаност ове лексеме утврђена је на основу њеног деривационог потенцијала, способности лексичког удруживања и успостављања парадигматских лексичко-семантичких односа. Циљ рада је да се на основу спроведених анализа процени статус ове речи у лексичким системима јужнословенских језика који су обухваћени овим истраживањем.

Кључне речи: лексема *амбис* (*ἄβυσσος*, *ов f.*), адаптација, интеграција, статус у лексикону језика примаоца, српски, македонски, бугарски.

This paper first presents the etymology of the lexeme *ambis* (< Gk. *ἄβυσσος*, *ов f.*), the way it entered the South Slavic languages – Serbian, Macedonian and Bulgarian – and identifies all types of its adaptation (phonetic, morphological and semantic). The integration of this lexeme is analyzed based on its derivational potential in the languages under study, its capacity for lexical association, and the establishment of paradigmatic lexical-semantic relations. Based on these analyses, its status within the respective lexical systems is evaluated.

Key words: lexeme *ambis* (*ἄβυσσος*, *ов f.*), adaptation, integration, status in the lexicon of the recipient language, Serbian, Macedonian, Bulgarian.

1. ГРЕЦИЗМИ У СРПСКОМ, МАКЕДОНСКОМ И БУГАРСКОМ ЈЕЗИКУ. У балканском контексту грчки језик представља културолошку базу која је у знатној мери оставила трага како међу словенским тако и међу несловенским народима. Рецепција грчког језичког наслеђа остварена је најпре непосредним везама народа који су ту културу стварали, посебно под утицајем хришћанства и средњовековне црквене књижевности. У каснијем периоду од значаја је успостављање међусобних контаката путем класичног образовања – изучавања грчког језика и превођења са грчког.¹

1.1. У српском, македонском и бугарском језику постоје одређене заједничке карактеристике које се тичу утицаја грчког језика на њихове лексичке системе. Прва се односи на време првог позајмљивања које датира још од

* Рад је реализован уз финансијску подршку Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, под уговором 451-03-65/2024-03/ 200166.

¹ Питање грецизама у српском језику исцрпно је обрађено (у: VASMER 1944; Поповић 1953; 1955; ВЛАДИЋ-ПОПОВИЋ 2009; 2011; 2013; ВЛАДИЋ-ПОПОВИЋ 1988; 1996; 2015).

досељавања Јужних Словена на Балкан, као и непоремећени континуитет у том процесу, непрекинут и у време турске владавине.² Преузимање речи грчког порекла у лексиконе ових језика остварено је најпре непосредним контактом, али и књижевним путем, што ће се одразити на врсту лексичких поља у које су грецизми интегрисани (лексика општег типа из свакодневне комуникације и терминологија из различитих области) (Поповић 1955: 118, Конески 1982: 214–216; Аргировски 1998: 3–24; Филипова-Байрова 1969: 5–65).

1.2. Извесне специфичности у погледу утицаја грчке културе и језика на посматране језике последица су друштвено-историјских прилика, али и територијалне близине. Тако је, по доласку на Балкан у VI веку, најјужнији део Јужних Словена ступио у директни контакт са грчким и другим балканским језицима. Ти контакти су били различитог интензитета и за време Византије и Османског царства па све до 1913. године када је Вардарска Македонија припала Србији, а Пиринска Бугарској, у којима тада јача утицај српског и бугарског. Међутим, Егејска Македонија остаје у саставу Грчке, и у њој се наставља још снажнији утицај грчког језика, а потискују словенски народни говори (Конески 1982: 214–216; Аргировски 1998: 3–24).

1.3. Грчки утицај на бугарски лексикон нарочито је био изражен средином IX века примањем хришћанства, када продире религиозна лексика, затим за време Византије и Другог бугарског царства, када се успоставља административна и дворска терминологија, али и свакодневна лексика. Трећи талас прихватања грецизма дешавао се за време турског ропства када су фанариоти имали духовну власт (Филипова-Байрова 1969: 5–65).

2. ПРЕДМЕТ АНАЛИЗЕ. За анализу је одабрана лексема *амбис*, која је више-струко привлачна за лингвистичка разматрања различитог типа. Она је део именичког система који чине називи типа *nomina loci*. С обзиром на то да је простор један од фундаменталних онтолошких појмова, онда су и јединице којима се категорија простора формализује значајан део лексикона сваког језика. Поред домаћих лексема, просторни ентитети означавају се бројним позајмљеницама, међу којима грецизми заузимају важно место. Стога је у фокусу рада испитивање адаптације и интеграције ове речи у српском, македонском и бугарском језику, и то на основу њеног деривационог потенцијала и способности за успостављање парадигматских и синтагматских веза.

3. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП ПОЗАЈМЉЕНИЦАМА. Приступ позајмљеницама је специфичан у теоријском и методолошком смислу. Поред етимолошког разматрања, неопходно је сагледати и начине на које се реч страног порекла адаптира у језик прималац. Према основним поставкама теорије језика у контакту Р. Филиповића, адаптација се може одвијати: а) на фонолошком нивоу, а заснована је на супституицији фонема као делимична, потпуна

² Како наводи И. Поповић, српско-грчки додир не мора почињати од првих српских писаних текстова (од XII века), него захвата и ранија времена, теоријски од доласка Срба на Балкан, а та се веза очувала и после пропасти средњовековних држава и византијског царства и наставља се током владавине Турака, а посебно у време стварања националних држава Србије и Грчке на почетку XIX века (в. Поповић 1955: 118–153).

или слободна; б) на морфолошком нивоу, као процес који обухвата замену морфема, као нулта, делимична или потпуна; в) на семантичком нивоу, као нулта семантичка промена, као проширење значења (семантичка екстензија) и као сужење значења (семантичка рестрикција), које се даље рашчлањују на проширење и сужење с обзиром на број значења и на број семантичких поља.³ Поред наведених адаптационих процеса речи страног порекла, који јесу основни услов за прихватање таквих јединица, на интеграцију у језику примаоцу и стабилност у лексичком систему језика у који улазе од изузетног је значаја њихов деривациони потенцијал за стварање нових лексичких јединица, као и способност лексичког удруживања, успостављање парадигматских веза. На основу наведених параметара могуће је извршити процену степена интегрисаности односно статуса позајмљеница у лексикону језика примаоца.

Слична процедура примењена је у истраживању степена интегрисаности и статуса турцизама с просторним значењем у контексту балканских језика и њихових дијалеката (Бошњаковић – Штасни 2023). Параметри дефинисани на основу теоријско-методолошког приступа практично су примењени у лексикографској интерпретацији одредница у речнику турцизама с просторним значењем који представља интегрални део наведене студије. Тако се уз сваку реч наводе етимолошки подаци, затим следе примери из несловенских балканских језика (грчког, албанског, цинцарског и румунског), а потом значење именице или мотивне речи са њеним дериватима у турском, српском, македонском и бугарском језику. Након увида у стање система деривата у сваком језику, прелази се на анализу свих нивоа адаптације, затим се дају дериватолошки подаци, синонимне везе које дати турцизам формира са лексемама домаћег, али и са речима страног порекла и, на крају, утврђује се статус турцизма, који је процењен на основу деривационог потенцијала и синонимне релације за сваки истраживањем обухваћени турцизам.

Методолошки приступ примењен у овом раду, у представљању лексеме *αμβισ*, допуњен је новим елементом, који се односи на способност речи страног порекла на плану лексичког удруживања, с посебним освртом на тип вишечланих лексичких конструкција у којима се она јавља (синтагматски спојеви, уобичајени, устаљени изрази или фразеолошке или паремијске јединице). Овакви подаци доприносе прецизнијем сагледавању степена интегрисаности речи страног порекла у језику примаоцу.

4. Етимолошки подаци о лексеми *ΑΜΒΙΣ* и њена значења у ГРЧКОМ ЈЕЗИКУ. Грчка лексема *ἄβυσσος*, *ov f.* (sc. *χώρα*) представља супстантив класичног придева *ἄβυσσος*, *-ov*⁴ (< *ἀ-*privativum + *βυσσός/βυθός*), ‘који је без дна, који се одликује великом / несагледивом / незамисливом дубином’, на првом месту

³ Р. Филиповић се у домену семантичке адаптације примарно бави односом облик – значење, али и са освртом на полисемију посуђеница и семантичке промене и типове семантичке експанзије (Filipović 1986).

⁴ Придев је у лику *ἄβυσσος* први пут забележен код Херодота (*πληαὶ ἄβυσσοι*, Hdt 2. 28, LSJ: 4). Форма *ἄβυθος* сачувана је као хапакс у Платоновом дијалогу *Парменид* (Pl. Prm.130d) у синтагматском склопу „εἰς τὴν ἄβυθον φλωρία“, с метафоричним значењем ‘бесконечно’ (брбљање) (AST 1835: 2).

воденом' (LSJ 4). Према мишљењу Р. Бекеса, који усваја тезу П. Шантрена, очекивана веза придева *βυθός* и *βαθύς* ('дубок') не може се потврдити, али се, у недостатку конкретнијег етимолошког закључка, може изнети запажање да је варијација *βυθός/βυσσός* карактеристична за предгрчку лексику, по аналогiji са *ἄνηθον/ἄνησον* (CHANTRAINE 1968–1980: I, 201; BEEKES 2010: 191, 247–248).⁵

Супстантив *ἄβυσσος*, *ov f.* први пут је забележен у Септуагинти као преводни еквивалент хебр. תְּהוֹם, *təhōm* (Пост 1, 2), где означава првобитну водену масу насталу на почетку стварања света, односно 'извор воде смештен на изузетној дубини' (MURAOKA 2009: 1). На то да је амбис представљен као извориште водене стихије указује више места у Септуагинти: "Αἱ πηγαὶ τῆς ἀβύσσου" – 'врела од бездана'⁶ (Пост 7, 11; 8, 2); "ἡ ἄβυσσος ὑψώσεν αὐτόν, τοὺς ποταμοὺς αὐτῆς ἤγαγεν κύκλῳ" – 'бездан га узвиси, реке његове опцицаху га' (Јез 31, 4); "ἄβυσσος ἄβυσσον ἐπικαλεῖται εἰς φωνὴν τῶν καταρρακτῶν σου" – 'бездан бездан дозива гласом слапова Твојих' (Пс 41, 8); "ἐπότησεν αὐτοὺς ὡς ἐν ἀβύσσῳ πολλῇ" – 'напоји их као у бездану великом' (Пс 77, 15). Будући Божијом творевином и према томе καλὴ λίαν ('добар веома', Пост 1, 31), амбис је најпре био позитивно конотиран (LAMPE 1961: 3), док асоцираност с подземним светом као антитеза небу (οὐρανοί) (MURAOKA 2009: 1; SORHOCLES 1887: 60) лексема стиче тек у новозаветним, како канонским тако и апокрифним, а доцније и патристичким егзегетским текстовима. Тамо се њено значење идентификује: 1. са Хадом или Тартаром, односно обиталиштем демона, а напоследку и ђавола (звери из бездана): "Εγὼ εἶμι ὁ τὴν ἄβυσσον τοῦ τартάρου οἰκῶν" – 'ја сам онај који обитава у бездану тартарском' (A. Thom. A32); "καὶ ἔβαλεν αὐτόν εἰς τὴν ἄβυσσον" – 'и баци га у бездан' (Откр 20, 3); 2. са провалијом у коју се Божијом силом бацају нижи демонски ентитети: "Παρεκάλουν αὐτόν ἵνα μὴ ἐπιτάξῃ αὐτοῖς εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν" – 'мољаху Га да им не заповеди да оду у бездан' (Јлк 8, 31); 3. са привременим местом казне грешника: "Κατάθεμα ἀπελθε λοιπὸν κάτω ὅλος εἰς τὴν ἄβυσσον· καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ κατήλθεν εἰς τὸν ἄδην ζῶν" – 'да си проклет, иди зато сав доле у бездан; и истога часа сиђе у Хад жив' (A. Phil. 28); 4. са местом обитавања покојника у које је сишао Христос како би обавио дело спасења (ὁ Κύριος καταβέβηκεν εἰς τὴν ἄβυσσον καὶ καταβάς οὐ κεκράτηται" – 'Господ је сишао у амбис, а, сишавши, није [тамо] задржан', Meth. fr. 11 in Job). Напоследку, нарочито у патристичкој литератури, ова лексема од конкретног специјалног поприма и метафорично значење с функцијом изражавања еминентности ('бездан, дубина' Божије или Христове милости, знања, љубави, праведности итд. насупрот 'бездану' зла, људске грешности, монашке скрушености итд.) (LAMPE 1961: 3).

Тако је лексема *ἄβυσσος*, *ov f.* делимично синонимна са: 1. *Ἄδης*, *ov m.* ('Хад', који може означавати у неутралном смислу 'место обитавања покојника' и тиме потпуни пандан јеврејског Шеола, затим персонификацију смрти и, у негативном смислу, 'боравиште ђавола, палих анђела и грешних људи', Ос 13, 14); 2. *Τάρταρος*, *ov m.* ('Тартар', потпуни синоним Хада као

⁵ Због тога је одбачена претходна етимологија коју је понудио Х. Фриск, *βυσσός* < **βυθιός* или **βυθσός* (FRISK 1960: 276).

⁶ У преводу *Књиге Посијања* В. Недељковића (Недељковић 2023: 59, 61).

место боравка проклетих и као персонификација ђавола, Јов 41, 24;)⁷ 3. *χάος, οὐς* п. ('мрачна зјапећа провалија', Мих 1, 6); 4. *χάσμα, ατος* п. ('зјапећа провалија', 2. Цар 18, 17); 5. *βάθος, οὐς* п. ('дубоко место', најчешће водено, Ам 9, 3; Мих 7, 19); 6. *βόθρος, οὐ* т. ('јама у земљи, понор', Ам 9, 7; у метафоричном смислу, на више места у патристичкој литератури 'понор безакоња', 'понор блуда' итд.); 7. *βυθός, οὐ* т. ('морско дно', Пс 67, 23; 'вода крштења као симбол смрти') и 8. *πυθμῖν, ἐνος* т. ('дно Хада', Прич 14, 12).

У средњогрчком језику лексема не показује нарочит деривациони потенцијал (речници бележе само две њене придевске изведенице: *ἄβυσσικός* – 'који припада дубини/бездану' и *ἄβυσσοτόκος* – 'који је рођен из бездана' (LAMPE 1961: 3, SOPHOCLES 1887: 60).

5. АДАПТАЦИЈА ЛЕКСЕМЕ *Ἀβυσσος, οὐ* f. у СРПСКОМ, МАКЕДОНСКОМ И БУГАРСКОМ ЈЕЗИКУ. Адаптација језичких елемената језика даваоца у систему језика примаоца веома је сложен процес, који обезбеђује да страни језички материјал постане функционалан у језику примаоцу, и то на свим језичким нивоима. У посматраним јужнословенским језицима испољавају се одређене заједничке карактеристике у процесу адаптације лексеме *ἄβυσσος, οὐ* f., али и извесне црте специфичне за сваки језик понаособ, што ће се показати у наредним одељцима.

5.1. ТРАНСФОНЕМИЗАЦИЈА. Претпоставља се да је грчка реч *ἄβυσσος, οὐ* f. у српски језик ушла романским посредством (ЕРСЈ 1: 146–147). Од фонолошког лика грчке речи *ἄβυσσος, οὐ* f. > амбис односно абис у језику примаоцу зависи његово одређење као посредно усвојеног односно секундарног грецизма. Тако су облици без форманта -м- (у западним крајевима) свакако из италијанског (*abisso* < гр. *ἄβυσσος*), а они са -м- (Црна Гора, Херцеговина, Ужице, Копаоник, југоисточна Србија) ушли су у српски језик далматороманским посредством (ЕРСЈ 1: 147). Грчка реч *ἄβυσσος, οὐ* f. је, дакле, процесом позајмљивања ушла и интегрисала се у лексички систем српског језика.

У стандардном српском језику и народним говорима потврђене су фонолошке варијанте овога грецизма као последица различитих облика фонолошке адаптације. У српском језику тешко је објашњив глас м у стандардној форми амбис. Према подацима у ПЕРСЈ (1: 9), порекло епентетског м у лексеми амбис нејасно је, али се указује на аналогију с *Алимџије* < *Ἀλύπιος*. Миклошич наводи и аналогије: „*čempres cypressus; komendijaš commoedus*” (MIKLOSICH 1867: 2), то преноси и Влајић-Поповић (2013б: 352), док Поповић за *манђије* < *μάγεια* претпоставља да се у српском „патолошко н развило због мистичног смисла ове речи“ (Поповић 1955: 112). Форме са м су одлика јужнословенских језика. У македонском језику, на пример, фонетски лик са м (амбис) развио се једначењем сугласника по месту образовања у предлошкој конструкцији *ἐν βυσσῷ* (Аргировски 1998: 64). У истом лику (амбис) заступљена је и у бугарском језику.⁸

⁷ У грчкој космологији Тартар и Хад нису били синонимни, него Тартар „испод Ада толико лежи колико небо се диже над земљом” (Ил VIII 15–16).

⁸ С обзиром на то да је потврђена и у турском: *abis* 'морска дљбочина', румунском *abis* 1. књ. 'бездна, амбис, пропаст, потон; понор', 2. фиг. 'јаз', 3. рег. 'провала, падеж' (RMP) и албанском *abis* 'бездан', ова лексема се може сматрати балканским грецизмом.

Поред фонетске дистинкције (*амбис* : *абис*), овај грецизам се јавља и са протетичким *в* (*вамйиз*, *вабис*), са нејасним протезама *ѿ* и *ѿ* (*ѿамбис*, *ѿамбис*) и са секундарним *х* (*хамбис*). Немотивисано иницијално *ѿ* може потицати од сливања (контраховања?) синтагме *ѿај амбис*, док би облик *ѿамбис* могао бити од **коѿа амбис* ‘велики амбис’, са преосмишљањем у *ко ѿамбис* > *ѿамбис* као последицом хаплогизације типа *ква* = *каква*, *ѿћу* = *ѿѿа ћу* (Јабланица) (Влалити-Поповић 2013а: 159). У процесу фонолошке адаптације дошло је и до замене вокала у првом (*обис*, *Обис*)⁹ и последњем (*абес*, *абез*) слогу, као и до замене сугласника у сугласничкој групи (*амѿис*) и на крају речи (*амбиз*, *абез*).

5.2. ТРАНСМОРФЕМИЗАЦИЈА. На плану морфолошке адаптације дошло је до промене рода, те је ова именица у српском језику мушког рода, а у грчком – женског. У процесу трансморфемизације губи се грчки наставак *-ος* (*ἄβυσσος*, *ov f.*) као категоријално обележје примарно именица мушког рода и ређе женског и средњег рода, а његов морфолошки пандан јесте нулта морфема. Исти је резултат морфолошке адаптације ове грчке речи и у македонском и бугарском језику.

5.3. СЕМАНТИЧКА АДАПТАЦИЈА. У односу на семантичку структуру изворне грчке речи *ἄβυσσος*, *ov f.* у српском као језику примаоцу долази до значајних промена.

5.3.1. У РСАНУ лексема *амбис* је представљена једним значењем а дефинисана је синонимима ‘провалија, понор; бездан’. И у РМС је дата синонимна дефиниција ‘провалија, бездан’. Овакво значење настало је синтезом семантичких компоненти из значења изворне грчке речи – примарног и најближих секундарних. У том процесу активна је компонента непрегледне, неизмерне, стрме дубине како у води тако и у земљи, што је потврђено изворима односно примерима датим уз одредницу у РСАНУ.¹⁰

Међутим, у српском лексема *амбис* има и фигуративну употребу, што у лексикографској дефиницији није издвојено као посебно значење ‘нешто безгранично страшно, пропаст’, које је метафоричног типа конкретно → апстрактно: Ту ти вера тоне у *амбис очаја* (Змај 3, 238). Шта сад над овим *амбисом*... Како у свет са овом *срамном мрљом на образу* (Нушић 1, 46) (РСАНУ); Демонска рука нас и креће до пред *амбис сѿрасѿи* што пред нама зјапи. (*Бојовић*) (РМС). У синтагматским спојевима – *амбис очаја/сѿрасѿи*, лексема *амбис* има функцију интензификатора, док се у случају – Шта сад над овим *амбисом*, остварује њено фигуративно значење – пропаст, пропадање у духовном или моралном погледу.¹¹ Тако И. Клајн и М. Шипка (2006)

⁹ Облик са супституисаним вокалом у првом слогу заступљен је само у чакавској варијанти.

¹⁰ У оскудици земље обрађују и површине над амбисом (Дед. Ј. 3, 196). С њим уђох у прво тад одељење, | Што амбис појасом својијем паше (Стан. Д. 5, 14). Једна од лађа издиже свој... широки разлупани клун као да се спрема да за навек зарони у кључајући водени амбис (Вид. А. 1, 338).

¹¹ Д. Гортан-Премк (2011: 27–28) успоставља разлику између фигуративног значења и фигуративне употребе речи. Наиме, постоји метафорично односно метонимијско померање које не излази из оквира једне речи, реч је употребљена у сопственом појмовном амбијенту (нпр. мрак се надвија и згушњава). У том случају остварује се њена фигуративна употреба.

у дефинисању ове лексеме издвајају примарну реализацију ‘понор, провалија, бездан’ и секундарну са ознаком фиг. ‘велика опасност, пропаст’.

5.3.2. У македонском језику лексема *амбис* наведена је са сличним значењима у различитим речницима: ‘амбис, провалија, понор, бездан’ (РМЈ), ‘бездна, пропаст’: Сè е улав сон што ме влече во темен *амбис* (Све је луд сан који ме вуче у бездан); Страшен *амбис* се отвори на патот (Страшна провалија се отвори на путу) (РМЈ₁). Ипак, она је представљена и као двозначна реч, у примарном значењу ‘многу стрма страна од карпа или планина’ (веома стрма страна стене); ‘длабока дупка или процеп’ (дубока рупа или процеп), али у секундарном као ‘катастрофална ситуација, пропаст’: *на работи од амбисој* (на ивици амбиса) – ‘во голема опасност; пред пропаст’ (у великој опасности, пред пропаст) (РМЈ₁).

5.3.3. У бугарском лексема *амбис* има значење ‘провалија’ и нарочито се користи у клетвама: У амбис да пропадне! (БЕР 1: 10), али са обележјем дијалектизма.

5.3.4. На основу семантичког садржаја примарне реализације лексеме *амбис* у чијем су склопу компоненте ‘сразмере/димензије’ и ‘смера’ (од горње према доњој тачки) садржане у појму дубина, остварена је номинација конкретних денотата у језицима примаоцима – провалија, понор, бездан, бездна. Метафоризована секундарна значења подстакнута су компонентом ‘дубине’, ‘стрмине’ и ‘смера према доле’ као и компонентом ‘велика опасност’ односно ‘пропаст’.

грчки <i>ἄβυσσος</i> , <i>ov f.</i>	тип значења	компоненте значења
1. ‘дно, дубина’	апстрактно	положај доња граница/површина сразмера/димензија смер (од горње према доњој тачки)
2. ‘немерљива, велика и стрма дубина’	апстрактно (неидентификовани денотати), квалификација	сразмера и положај (<i>сџирм</i> који је нагнут, који има оштар нагиб или успон)
3. ‘бескрајан и неистражив простор’,	конкретно (метафорично)	величина
4. ‘велика разлика’	апстрактно	растојање између две тачке

грчки <i>ἄβυσσος</i> , <i>ov f.</i>	срп., мак., буг. <i>амбис</i>		
прво секундарно (дубина мора или дубина у земљи)	конкретно 1. ‘провалија, понор, бездан’	конкретно и апстрактно ‘провалија, понор, бездан, бездна’ ‘многу стрма страна од карпа или планина; длабока дупка или процеп’	апстрактно ‘пропаст’
	апстрактно 2. ‘велика опасност, пропаст’	апстрактно 2. ‘катастрофална ситуација, пропаст’	

Фигуративно значење пак остварује се у семантичкој позицији са детерминатором (нпр. мрак његовог живота – изостанак напретка, перспективе).

6. ДЕРИВАЦИОНИ ПОТЕНЦИЈАЛ ЛЕКСЕМЕ *АМБИС*. Способност лексеме за деривациона варирања, без обзира на њено порекло, зависи од њеног семантичког садржаја. Већина аутосемантичних речи системски даје деривате који су више са граматичким него са лексичким значењем (нпр. глаголи → глаголске именице, именице → придеве релационог типа, придеви → прилоге, претежно настале конверзијом). Такви деривати значајни су за попуњавање лексичког система, али су често мотиватори способни да индукују творбу потпуно лексикализованих јединица. Са деривационог аспекта лексема *амбис* испољава различите способности деривационог варирања у српском, македонском и бугарском језику.

6.1. У српском језику овај грецизам се одликује солидним деривационим потенцијалом. У ЕРСЈ 1 (2003: 143) наведени су сви деривати овог грецизма забележени у РСАНУ, као и у дијалекатским изворима. Једну групу чине именице са атрибутивним значењем: *амбисаник*, *амбисањак* и *амбисов* ‘незајажљив, ненасит човек’, *амбисаница* и *амбисуља* 1. ‘жена амбисаник’, 2. ‘земља која слабо роди, а захтева много труда’. У структури ових деривата заступљени су суфикси који у споју са именичком основом остварују своју основну функцију денотирајући мушку особу: *-ник* (*амбисник*), *-њак* (*амбисањак*) или *-ов* (*амбисов*). Именице којима се означава женска особа изведене су суфиксом *-ница* (*амбисница*) односно суфиксом *-уља* (*амбисуља*). Из семантичког садржаја мотиватора активирана је компонента ‘дубине’, којом се интензивира степен особине заступљене у семантичком садржају атрибутивних именица. Секундарна реализација лексеме *амбисуља* не може се протумачити на основу њене примарне реализације, с обзиром на потпуно промењену денотацију у односу на мотивни појам. Такође, међу својствима садржаним у примарној односно секундарној реализацији лексеме *амбисуља* не постоји нити асоцијативна нити аналошко-логична узајамност, те се ово друго значење може сматрати последицом понављања творбеног модела.

У другој групи заступљене су именице са просторним значењем: *амбулина* ‘провалија, јама, понор’, *амбо* ‘унутрашњи простор, шупљина’. Деривати су настали комбиновањем редуковане основе мотивне именице и суфикса *-улина* односно *-о*, први као дијалекатска дублетна форма, други са конкретизованим значењем које се развило по принципу синегдохе ДЕО : ЦЕЛИНА.

У најдиректнијој семантичкој вези с мотивном речју стоји двовидски глаголски дериват *а(м)бисаићи*, у чију се примарну реализацију под тачком 1. а. преноси целокупан садржај мотивне речи ‘пропасти у амбис, стропоштати се’. Компонентом ‘облика’ из полазног садржаја мотивисана је подреализација б. ‘улегнути се’, а компонентом ‘дубине’ подреализација в. ‘нестати без трага, пропасти у земљу, отићи под земљу’. Секундарно значење, одређено као покрајинизам, ‘бити незајажљив, провалити се’ у непосредној је семантичкој вези са атрибутивним именичким дериватима на основу значења ‘незајажљив, ненасит човек’. Глаголи настали суфиксацијом *амбисаићи* (*се*), *сабисаићи се*, *сабис* ‘нешто недокучиво’ индуковани су компонентом непрегледне дубине из семантичког садржаја мотиватора.¹²

¹² С обзиром на то да је у једном истом говору (дубровачком) потврђен и глаголски дериват *сабисаићи се* и мотивни облик *сабис* (ЕРСЈ 1: 147), тај глагол сматрамо суфиксалном, а не префиксално-суфиксалном твореницом.

6.2. У македонском и бугарском, како показују консултовани извори (РМЈ, РМЈ₁; БЕР, РБЈ), ова лексема је без деривата, што је значајан показатељ ниског степена интегрисаности у њиховим лексичким системима.

7. Лексичка удруживост лексеме *АМБИС*. Са аспекта лексичке удруживости, за коју је основни услов постојање лексички компатибилних јединица, што је условљено значењем елемента вишечлане језичке конструкције, грецизам *амбис* такође испољава значајне разлике у српском, македонском и бугарском језику.

7.1. У српском језику лексема *амбис* се одликује способношћу лексичког удруживања. Јавља се у конструкцијама синтагматског типа N + Ngen (*амбис очаја/сипрасији/заборава*), ређе са соматском компонентом као *лице амбиса*. У првом случају функција ове лексеме је да интензивира стање исказано именицом у генитиву, која ће допринети стварању негативне конотације укупне синтагме. Могућа је и синтагма са придевском компонентом, квалификативног типа: Adj + N (*водени амбис*), при чему се придевом квалификује и уједно спецификује локализација амбиса.

У РСАНУ нису предочени изрази са компонентом *амбис*, иако они постоје и имају употребну вредност у српском језику: *бијши над амбисом*, *ијасији у амбис*, *срљаији у амбис*, *надвијши се над амбисом*.¹³

7.2. И у македонском је потврђен израз са истим значењем *на работи од амбисоџи* ‘во голема опасност; пред пропаст’ (на ивици амбиса). Поред наведеног, а на основу речничких података, јављају се и синтагматске конструкције са придевском компонентом: *Се е улав сон цијо ме влече во ѿемен амбис* (‘Све је луд сан што ме вуче у таман амбис’) или *Сијрашен амбис се оѿвори на ѿѿоѿи* (‘Страшан амбис се отвори на путу’).

7.3. Лексема *амбис* је заступљена и као компонента формулаичких израза. У бугарском језику искључиво се користи у клетвама, и то само дијалекатски, уз задржавање конкретног значења: *У амбис да ѿројадне!* (БЕР 1: 10).

8. Синонимија. Када је реч о позајмљеницама, поред идентификације и етимолошког описа, важно је утврдити и њихов удео у датој области лексичког система језика примаоца, њихово место у односу на речи домаћег порекла, као и њихову уклопљеност у лексичко-семантичка поља у која су ушле. С тим у вези, веома је важно установити да ли у систему постоје синонимски парови у којима је једна реч домаћа, а друга позајмљеница.

8.1. У српском језику лексема *амбис* као позајмљеница успоставља сложене парадигматске односе са бројним лексемама. Носећа је реч у синонимном низу који чине, поред лексеме *амбис*, и речи: *ировалија*, *ионор*, *бездан*, *бездно*, *безданица*, *урвина*, *мртво дубоко*, *амбулина*, *абез*, *ировала* (Носић 2008: 12), или, у нешто сведенијем низу: *амбис* → *бездан*, *јама* (Lalević 2004: 96).

Ипак, на основу података у РМС уочљиво је да ова реч успоставља синонимне релације са још већим бројем лексема. У појединим случајевима

¹³ Ни у Матешиевом фразеолошком речнику (1982) нису регистроване фразеолошке јединице са компонентом *амбис*.

реализује се подударност између примарних реализација, а у појединим између примарне и неке од секундарних реализација, мада има и потврда за успостављање синонимне везе између секундарних значења појединих речи.

Полазећи од лексикографске интерпретације лексеме *амбис*, која је у консултованим изворима представљена дефиницијом синонимног типа 'провалија, понор; бездан' (РСАНУ) 'провалија, бездан' (РМС), као њен најближи синоним функционише лексема *ировалија* (као прво наведено), а затим и лексема *бездан* (као два пута наведен) и *ионор* (само у РСАНУ). Практично, појмовну вредност лексеме *амбис* спознајемо посредно преко наведених синонима.

амбис	провалија, бездан, понор
провалија – понор	1. 'дубоко удубљење са стрмим странама (обично у планинским пределима), <i>ионор</i> ', 2. фиг. 'провала (56)', 3. фиг. 'врло велика количина чега', 4. 'ничим неиспуњен простор, празнина'
бездан ¹ – провалија – понор	1. ' <i>ировалија</i> , <i>ионор</i> , огромна дубина', 2. фиг. а. 'пропаст', б. 'широко пространство, бескрајност, неизмерност'
бездана безданица безданка (јама ~)	в. бездан ¹ покр. а. 'јама без дна, врло дубока јама; исп. бездан ¹ ', б. (у атрибутој служби) 'која нема дна' покр. в. безданица (б)
понор – провалија – бездан	1. а. 'стрменита, окомита <i>ировалија</i> велике дубине, <i>бездан</i> ', 2. 'бескрајна дубина (мора, неба)', 3. фиг. а. 'пропаст, погибија', б. 'огромна количина, мноштво чега (зла, беде)', 4. фиг. 'дубока разлика, неслагање у чему између кога'

У лексикографској интерпретацији лексема *ировалија*, *бездан* и *ионор* не наводи се синоним *амбис*, а уз лексему *амбис* се не истиче семантичка корелација са одговарајућим значењем лексема које су јој наведене као синонимима, а које се одликују полисемијом. То би се морало учинити и повезати са примарним реализацијама лексема *ировалија* и *бездан*.

На основу предочених дефиниција, лексеме *ировалија*, *бездан* и *ионор* деле примарну реализацију са лексемом *амбис*. Потпунију синонимну релацију остварују лексеме *бездан* и *ионор*, и то на основу секундарних значења сличног семантичког садржаја: *амбис* 'велика опасност' (срп. и мак.) односно 'пропаст' (срп. и мак. секундарно); *ионор* 3. фиг. а. 'пропаст, погибија'. Са творбеног аспекта, установљени синонимни низ чине: грецизам *амбис* и деривати настали од домаћих творбених средстава – *бездан*, *ировалија*, *ионор*.

Међутим, дати синонимни низ могуће је проширити лексемама које су такође дефинисане посредством наведених (*бездан*, *ировалија*, *ионор*, *амбис*):

а) на основу подударања примарне или једине реализације: *врайоломија/врайоломина* 'стрмина, провалија; непроходан предео'¹⁴ *јајаја* покр. 'стрма, дубока јама, понор, провалија'; *јаруја* 'дубоко, уско и дугачко удубљење са стрмим странама на површини земље, провалија, увала'; *иројаси* 1. а. 'стрма, дубока провалија, бездан, понор', б. 'неограничена дубина мора,

¹⁴ Лексема *врайоломија* је 2. фиг. 'непромишљен потхват, пустоловина'.

неба’;¹⁵ рег. *райосѝ* ‘понор, провалија’, *сурдук*, *сурдулија* и *сурдуйина* ‘јаруга, провалија, кланац’, *халуѝа* 1. ‘провалија, дубока увала’;¹⁶ *сунѝулија* f. (провалија, амбис) за кањон Мораче, повезује се с македонским *синдилија* од грч. *συντέλεια* (пропаст, крај света) (Поповић 1955: 114).

б) на основу подреализације обухваћене примарним значењем: *раселина* и геол. = расед ‘раселине су тескобне али дуге и високе пуклине у стени’, б. провалија, урвина, *урвина* б. ‘провалија, амбис’;¹⁷

в) на основу секундарног значења: *јаз* 2. ‘провалија, бездан’, *суновраѝ* 1.б. ‘понор, провалија’;¹⁸ *ѝроѝло* 2. ‘кланац, ждрело; понор, бездан’;¹⁹ *јама* 3. ‘дубоко, вертикално удубљење у земљи, понор, провалија’.²⁰

Грецизам *амбис* ступа у однос контекстуално условљене синонимије са русизмом *ѝредисѝодња* ‘адски свет, свет предодређен за грешнике’, али у руском, као и у бугарском (БТР), овом именицом (рус. *преисподняя*, буг. *преизподня*) означава се, осим Хада, ‘тамно, мрачно дно, бездан’ (Јовановић 2022: 110).

8.2. У Дигиталном речнику македонског језика (ДРМЈ) лексема *амбис* ‘бездна, пропаст’ успоставља синонимну релацију са речима *бездна* и *ѝроѝасѝ*, што је заступљено и у њеној дефиницији, и то на основу примарног значења: *бездна* ‘длабочина без дно, во која не може да се види дното, бескрајна длабочина’ (дубина без дна, у којој не може да се види дно, бескрајна дубина), које је и терминологизовано у геологији и илустровано примерима: *За малку ќе се сѝруѝолеѝе во бездна* (Замало би се стропаштао у бездан); *Се најде на рабоѝи бездна* (Нашао се на ивици бездана); *Голема бездна* (Велики бездан). Успоставља се и парадигматска веза са секундарном реализацијом, односно са употребом лексеме *бездна* у пренесеном значењу, како је у речнику означено, и са назнаком „слично со амбис” (слично са амбис). Ово значење је потврђено примерима: *Војнаѝа оѝѝвора бездна међу луѓеѝо* (Рат отвара бездан [пропаст, несрећу] међу људима); *Живоѝоѝи ѝо огнесе, во бездна, во болки* (Живот га је однео у бездан [у пропаст, несрећу], у болове); *Поѝѝонаа во*

¹⁵ Остала значења лексеме *ѝроѝасѝ* су: 2. фиг. ‘дубока разлика, разилажење, јаз, неслагање у чему’, 3. а. ‘потпуно уништење свега, сваког живота (при каквој катастрофи, несрећи итд.)’, б. ‘материјални или морални пад, слом, упропашћење’, в. ‘смрт (превремена или насилна)’, г. ‘престанак, прекид постојања’, д. ‘губитак, штета’, 4. ‘онај који некога морално или материјално упропашћава, који је узрок чијем материјалном или моралном паду, пропадању’.

¹⁶ Остала значења лексеме *халуѝа* у РМС су: 2. ‘велика, густа шума’, 3. покр. ‘травуљина, коров’, 4. зоол. ‘врста морске алге која често нарасте и по неколико метара *Lampīnaria*’. П. Скок наводи њена значења другачијим редоследом: 1. ‘травурина, коров’, 2. ‘провалија’, 3. ‘густа шума’ (Скок 1971–1974: I, 652).

¹⁷ Остале подреализације обухваћене значењем лексеме *урвина* су према РМС: а. ‘стрм обронак с којег се каткад руши камење или земља, стрмина, стрма стена’, в. ‘крш, рушевине, развалине’.

¹⁸ Према РМС, лексема *суновраѝ* има једно, али диференцирано значење. Она је у првој подреализацији 1.а. ‘стрмоглав, нагао пад’, а у другој ‘понор, провалија’ што би могло бити представљено као засебно, секундарно значење.

¹⁹ Лексема *ѝроѝло* је у примарном значењу 1.а. ‘отвор, уста’, б. ‘кратер (у вулкана)’ (РМС).

²⁰ Према РМС, лексема *јама* је у примарном значењу 1.а. ‘рупа ископана у земљи’, б. ‘удубљено место, удубина, удубљење уопште’, а у секундарним: 2. ‘рудничко окно’, 4.а. тесна, мрачна просторија. б. ‘јазбина (3)’.

бездна, њи уништити исчезнаити љубов (Потонуше у бездан [у пропаст, не-срећу], уништи их ишчезла љубав).

Лексеме *амбис* и *пројаси* имају сличан семантички садржај у примарним значењима, што је у речнику и истакнуто „слично со: бездна, амбис”: ‘бескрајна длабочина/бескрајна дубина’, такође као геолошки термин, што је поткрепљено примером: *Сонување дека јага во пројаси* (Сањао је да пада у пропаст [у провалију]).

8.3. У онлајн Речнику бугарског језика Института за бугарски језик БАН лексема *амбис* није регистрована, а за реч бездан се не дају синоними.²¹ Међутим, у једном другом електронском речнику бугарског језика веома добро су показане синонимне везе које успоставља двозначна лексема *бездна*, у примарном значењу *бездна* је ‘много дљбока пропаст’ (‘много дубока провалија, амбис’), а у секундарном, које је означено као пренесено односно фигуративно ‘нешто бескрајно и неизмерно’ (‘нешто бескрајно и немерљиво’).²² Лексикографски чланак садржи и израз *морската бездна*. У овом речнику формиран су лексички низови које чине синоними првог реда са носећом речју *бездна* (*пропаст* ‘провалија’, *јама* ‘јама’, *дљбочина* ‘дубина’), као и синоними другог реда (*ад* ‘ад, пакао’, *преизподня* ‘ад, тамно мрачно дно, бездан’), односно трећег реда (*провала* ‘провалија’).

Међу синонимима првог реда ова врста парадигматске везе успостављена је на основу делимичне подударности њиховог примарног значења.

синоними првог реда	компоненте примарног значења
бездна – пропаст – јама – дљбочина	‘много дљбока пропаст’ ‘врло дубока провалија’ ‘голяма, почти отвесна јама под скала (обикн. в планина; бездна’ ‘велика, скоро усправна јама испод стене (обично у планини; бездан’ ‘голяма дупка, изровена в земята’ ‘велика рупа, ископана у земљи’ ‘размер, който показва разстоянието от повърхността надолу по вертикала или от отвора надолу по вертикала и от отвора навътре по хоризонтала’ ‘величина која показује растојање од површине надолу по вертикали или од отвора надолу по вертикали и од отвора изнутра по хоризонтали’
синоними другог реда	компоненте примарног и секундарних значења
бездна – ад – преизподня	според религиозните представи ‘мастото, кдето душата на грешника след смъртта му се подлага на вечни мъки, преизподня’ ‘према религиозној представи место где душа грешника после његове смрти је изложена вечним мукама’ ‘ад, пъкъл’ ‘хад, пакао’, 2. ‘бездна’ ‘бездан’
синоними трећег реда	компоненте примарног и секундарних значења
бездна – провала	1. ‘пропаст, дљбока јама’, 2. прен. ‘проваляне’ 1. ‘провалија, дубока јама’, 2. прен. упропашћавање, уништавање’

9. ЗАКЉУЧАК. Изворни грчки облик супстантива *ἄβυσσος* у језицима примаоцима (српском, македонском и бугарском) подлегао је адаптацији углавном на свим нивоима. На гласовном плану карактеристична је супсти-

²¹ <https://ibl.bas.bg/rbe/>.

²² <https://rechnik.chitanka.info/>.

туција вокала и консонаната само у српско-хрватском језику, као и развијање протетичких гласова *в, њ, х, џ* (*амбис, амѝис, амбиз, абис, абез, абес, вабис, вамѝиз, њамбис, хамбис, џамбис*). У македонском и бугарском језику потврђен је само облик *амбис*. На плану морфолошке адаптације долази до промене категоријалног обележја рода у односу на изворну грчку именицу (*-ος* → *-ο*) *ἄβυσσος, ον f.* → *амбис m.* (срп., мак., буг.). Са аспекта семантичке адаптације евидентно је прихватање примарног значења грчке речи са конкретном денотацијом ‘бездан, понор, провалија’, али и уз стварање аутентичних реализација у језицима примаоцима под утицајем метафоре типа КОНКРЕТНО → АПСТРАКТНО, као ‘нешто безгранично страшно, пропаст’, ‘велика опасност, пропаст’ или ‘катастрофална ситуација, пропаст’, што се није десило у бугарском.

На основу спроведених анализа које се односе на деривациони потенцијал ове позајмљенице, њену лексичку спојивост и синонимне везе процењен је ниво интегрисаности и статус овог грецизма у српском, македонском и бугарском језику. Чињеница је да има стабилан статус у лексикону српског и македонског језика, као део општег фонда, а у бугарском је потврђена као хапаксни дијалектизам. Не одликује се израженијим деривационим потенцијалом како у грчком тако и у језицима примаоцима. Ипак, за разлику од македонског и бугарског, где нема деривата, у српском, нарочито у дијалектима, она даје деривате различите семантике: *nomina attributiva* (*амбисаник/амбисањак/амбисов, амбисаница/амбисуља*), *nomina loci* (*амбулина, амбо*), деноминале (*а[м]бисаѝи, амбисаѝ[се], сабисаѝи се*).

Са становишта лексичке спојивости, лексема *амбис* у српском језику испољава израженију колокабилну способност. Јавља се у синтагматским спојевима – уобичајено неконгруентна $N_{\text{intenzifikator}} + N_{\text{gen}}$: *амбис очаја/сѝира-сѝи/заборава*, ретко $N_{\text{gen}} + N$: *лице амбиса*; конгруентна $Adj + N$ *водени амбис*, у српском и македонском (*ѝамен, ѝолем*) и као члан устаљених израза (*биѝи над амбисом, ѝасѝи у амбис, срљаѝи у амбис, надвиѝи се над амбисом; на рабоѝ од амбисоѝ* ‘во голема опасност; пред пропаст’), а у бугарском само као лексичка компонента клетве (*У амбис да ѝроѝагне!*).

У српском језику лексема *амбис* припада веома комплексном скупу синонима, али у суштини није потиснута нити домаћим нити јединицама страног порекла. Издвојиви су синоними првог реда (*ѝровалија, бездан, бездно, безданица, ѝонор*, рег. *амбулина, враѝоломија/враѝоломина*, покр. *јаѝаѝа, јаруѝа, ѝроѝасѝ, халуѝа, сурдук/сурдуѝија/сурдуѝина, раселина, урвина*), затим синоними другог реда (*јаз, суновраѝ, ѝроѝло, јама*), као и контекстуални синоним (*ѝредисѝодња*). У македонском синонимни низ чине лексеме *амбис* – *бездна* – *ѝроѝасѝ*, док је у бугарском она потпуно периферна, а троредну синонимију успоставља лексема *бездна*.

На основу добијених резултата анализе може се закључити да грецизам *амбис* има најстабилније место у лексичком систему не само стандардног српског језика него и у његовим дијалектима, да је са нижим степеном интегрисаности у македонском, те да је потпуно периферна реч у лексикону бугарског језика.

Аргировски, Мито. *Грцизми во македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”, 1998.

БЕР: *Български етимологичен речник*, Том 1, А–З. София: БАН – Институт за български език, 1971.

Бошњаковиќ, Жарко, Гордана Штасни. Турцизми с просторним значењем у контексту балканских језика и нивових дијалеката. *Српски дијалектолошки зборник LXX/2* (2023): 7–483.

Влашић-Поповић, Јасна. Грецизми у српском језику (осврт на досадашња и поглед на будућа истраживања). *Јужнословенски филолоџ* LXV (2009): 375–403.

Влашић-Поповић, Јасна. *Грецизми у српским народним говорима (на територији Војводине)*. *Јужнословенски филолоџ* LXVII (2011): 197–216.

Влашић-Поповић, Јасна. Српска етимологија у ишчекивању дигиталне дијалекатске лексикографске базе – пример грецизама у Јабланици. *Годишњак за српски језик XXVI/13* (2013а): 149–164.

Влашић-Поповић, Јасна. Миклошич и позајмљенице – о грецизмима. Јасмина Грковић-Мејдор, Александар Лома (ур.). *Miklosichiana bicentennialia. Зборник у част двестотинте годишњице рођења Франца Миклошича*. Београд: САНУ, 2013б, 343–367.

ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. О квалификатору фигуративно у српским (српскохрватским) дескриптивним речницима. Владислава Ружић, Слободан Павловић (ур.). *Лексикологија – ономастичка – синтакса. Зборник у част Гордана Вуковић*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2011: 27–37.

ЕРСЈ: *Етимолошки речник српског језика* (ур. Александар Лома), 1–. Београд: САНУ – Институт за српски језик САНУ, Етимолошки одсек, 2003–.

ЈОВАНОВИЋ, Владан. *Језик и речник Светио владике Николаја Велимировића (диференцијални иприсиди)*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2022.

КЛАЈН, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Први део: слањање и префиксација*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска, 2002.

КЛАЈН, Иван, Милан ШИПКА. *Велики речник стираних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј, 2006.

КОНЕСКИ, Блаже. *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура, 1982.

НЕДЕЉКОВИЋ, Војин (прир.). *Књига Посиљања по Седмостејорици*. Београд: Филозофски факултет – Центар за библијску филологију и херменеутику, 2023.

- Поповић, Иван. Новогрчке и средњегрчке позајмице у савременом српскохрватском језику. *Зборник радова* САН XXXVI, Византолошки институт, књ. 2 (1953): 199–237.
- Поповић Иван. Грчко-српске лингвистичке студије II. Грчке позајмице у савременом српскохрватском језику, *Зборник радова* САН XLIV, Византолошки институт, књ. 3 (1955): 111–115.
- Поповић, Иван. Грчко-српске лингвистичке студије III. Проблем хронологије византиских и новогрчких позајмица у српском језику. *Зборник радова* САН XLIV, Византолошки институт, књ. 3 (1955): 117–158.
- ПЕРСЏ: Марта Бјелетић, Јасна Влајић-Поповић, Александар Лома, Снежана Петровић. *Приручни етимолошки речник српског језика*, 1, А-Ј. Александар Лома (ур.). Београд: Институт за српски језик САНУ, Етимолошки одсек, 2023.
- РАКИЋ, Радомир. *Библијска енциклопедија* I. Србиње: Духовна академија Св. Василија Острошког, 2004.
- Ћосић, Павле и сарадници. *Речник синонима*. Београд: Kornet, 2008.
- Филипова-Байрова, Марија. *Грчки зајмки в съвременния български език*. София: Българска академия на науките – Институт по езикознание, 1969.

*

- AST, Friedrich. *Lexicon Platonicum, sive Vocum Platoniarum Index*. Lipsiae in libraria Weidmanniana, 1835.
- BEEKES, Robert. *Etymological Dictionary of Greek*. Leiden – Boston: Brill, 2010.
- CHANTRAINE, Pierre. *Dictionnaire étymologique de la langue grecque: Histoire des mots*, I–IV. Paris: Klincksieck, 1968–1980.
- FILIPOVIĆ, Rudolf. *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičkih dodira*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga, 1986.
- FRISK, Hjalmar. *Griechisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter, 1960.
- LALEVIĆ, Miodrag. *Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskoga jezika*. Београд: Nolit, 2004.
- LAMPE, G. W. H. *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1961.
- LSJ: Henry George Liddell, Robert Scott, Henry Stuart Jones, *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- MATEŠIĆ, Josip. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga, 1982.
- MIKLOSICH, Franz. *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen*. Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Classe. Fünfter Band, Wien, 1867, 73–140.
- MURAOKA, T. *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*. Louvain – Paris – Walpole, MA: Peeters, 2009.
- RAMMELMEYER, Matthias. *Die Deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen. Beiträge zur Lexikologie und Wortbildung*. Wiesbaden: Franz Steiner, 1975.
- SKOK, Petar. *Etimologijski riječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
- SOPHOCLES, E. A. *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods (From B.C. 146 to A.D. 1100)*, I–II. New York: Charles Scribner's Sons, 1887.
- VASMER, Max. *Die griechischen Lehnwörter im Serbo-Kroatischen*. Berlin: Akademie der Wissenschaften, 1944.
- VLAJIĆ-POPOVIĆ, Jasna. Neki procesi nastajanja termina. Nadežda Vinaver (ur.). *Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada*. Zbornik radova. Београд: Prevodilac, 1988, 119–125.
- VLAJIĆ-POPOVIĆ, Jasna. Semantic Evolution of Some Greek Loans in Serbo-Croatian. *Zeitschrift für Balkanologie* 32/1 (1996): 109–116.
- VLAJIĆ-POPOVIĆ, Jasna. Serbian and Greek: A Long History of Lexical Borrowing. Ljudmila Popović, Motoki Nomachi (eds.). *The Serbian Language as Viewed by the East and the West: Synchrony, Diachrony and Typology*. Sapporo: Hokkaido University, Slavic-Eurasian Research Center, 2015, 151–172.

Žarko Bošnjaković
Gordana Štasni
Jelena Kapustina

THE LEXEME *AMBIS* IN THE SERBIAN, MACEDONIAN,
AND BULGARIAN LANGUAGES

S u m m a r y

The Greek noun *ᄁβυσσος*, *ov f.*, derived from the adjective *ᄁβυσσός* ‘deep, bottomless’, is considered a secondary Grecism that entered the Serbian language through the Romance languages. In Serbian, Macedonian, and Bulgarian the original Greek form underwent adaptation on all levels: phonological (Serbian: *ambis*, *ampis*, *ambiz*, *abis*, *abez*, *abes*, *vabis*, *vampiz*, *tambis*, *hambis*, *džambis*; Macedonian and Bulgarian *ambis*), morphological – by changing the gender *ᄁβυσσος*, *ov f.* → *ambis m.* in Serbian, Macedonian and Bulgarian, and on the semantic level – by creating new realizations under the influence of metaphor. Its use and realized meanings in a specific religious context are also examined, with special reference to the lexeme *bezdan*, its translation equivalent.

Based on analyses of the loanword’s derivational potential, lexical compatibility and synonymous relations, the degree of integration and the lexical status of this Grecism in the lexicon of the South Slavic languages were evaluated. The Grecism *ambis* is most firmly established in the lexical system of the Serbian language, shows a lower degree of integration in the Macedonian one, while in the lexicon of the Bulgarian language it remains an entirely peripheral word.

Жарко Бошњакoвић
Гордана Штасни
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
zarko.bosnjakovic@gmail.com
gordanastasni@ff.uns.ac.rs

(Примљено: 13. августа 2025;
прихваћено: 4. новембра 2025)

Јелена Капустина
Институт за српски језик САНУ
Кнез Михаилова 36, 11000 Београд, Србија
jelena.kapustina@isj.sanu.ac.rs